

Gudmund Hatt

MINDEORD

GUDMUND HATT

31. oktober 1884 – 27. januar 1960.

Taler holdt i Videnskabernes Selskabs møde den 10. februar 1961.

I

Af **Kaj Birket-Smith.**

Med Aage Gudmund Hatt har vort selskab mistet en ualmindelig alsidig forsker, fremragende inden for såvel etnografi som kulturgeografi og forhistorisk arkæologi. Den sidste del af hans omfattende videnskabelige virksomhed vil blive vurderet af Therkel Mathiassen; jeg skal her indskrænke mig til en omtale af hans indsats på de to førstnævnte områder.

Hatt blev født den 31. oktober 1884 og voksede op i et beskedent, men åndeligt levende hjem. Faderen var lærer i Vildbjerg vest for Herning, indtil han 1898 blev knyttet til realskolen i Holbæk. Her døde moderen allerede et par år senere; men faderen tog sig med sjælden ildhu af den halvvoksne søns udvikling og førte om aftenen lange, filosofiske samtaler med ham. Dette var nok medvirkende til, at da Hatt 1904, noget forsinket på grund af sygdom, blev student fra Efterslægtsselskabets skole, havde han svært ved at vælge et fagstudium. Hans interesser spændte over næsten alle naturvidenskaber lige til filosofi, især psykologi.

Foreløbig blev det da heller ikke til noget regelmæssigt studium. Efter et års tid at have forsøgt sig som mediciner, brød han af og rejste til de Forenede Stater, hvor han — som han skrev i sin selvbiografi 1914 — efter en overgang at have arbejdet som hestepasser og grøftegraver blev assistent på et kemisk laboratorium. Et længere ophold hos en af faderens bekendte, der virkede som missionær blandt cheroki-indianerne i Oklahoma, vakte imidlertid for alvor hans interesse for etnografien, og 1906—07 fik han sin første metodiske undervisning heri af professor Roland B. Dixon ved Harvard University, samtidigt med at han tjente til livets ophold og udgifterne ved universitetet ved laboratorie-

arbejde. Allerede efter et års forløb vendte han dog hjem til København og gav sig nu, foruden at han gik til filosofiske øvelser hos Harald Høffding, i lag med studiet af naturhistorie og geografi, hvormed etnografien dengang var forbundet. I 1911, kun fire år efter, bestod han skoleembedseksamen i disse fag med udmærkelse og var nu forberedt til at begynde sit videnskabelige virke.

Hans nærmeste lærer ved Københavns Universitet var i den første tid Ernst Löffler, som dog ikke ses at have udøvet nogen indflydelse på ham, og det samme gælder til en vis grad også hans senere vejleder i geografi, H. P. Steensby, bortset fra at det vistnok var ham, der gav Hatt ideen til hans disputats. Steensby var ganske vist selv stærkt etnografisk interesseret og opfattede ligesom Hatt etnografien som en kulturhistorisk videnskab; men det samme var dengang også tilfældet i Amerika (i modsætning til den nu rådende meget spekulative retning), og den egentlige påvirkning synes Hatt at have modtaget af Dixon. Bl. a. havde denne understreget den nære forbindelse mellem etnografi og forhistorisk arkæologi, som kom til at præge Hatts senere virke, og den historiske opfattelse fik Hatt yderligere styrket hos Amerikas førende etnograf Franz Boas under sit senere ophold ved Columbia University umiddelbart efter disputatsen. Det ses da også tydeligt, at mens Steensbys videnskabelige arbejde nok har etnografisk baggrund, men i øvrigt falder ind under kulturgeografien, er Hatts arbejder mere eller mindre skarpt delt mellem ren etnografi, ren geografi og ren arkæologi og tilhører forskellige livsperioder, selv om disse griber over hverandre.

Taler man om de indflydelser, der har sat sig spor i Hatts liv, er dog langt den vigtigste den, der stammede fra hans hustru. Allerede samme år som han tog sin embedseksamen, giftede han sig med malerinden Emilie Demant, og disse to hver for sig betydelige og temperamentsfulde mennesker levede siden i et langt og lykkeligt ægteskab. Flere år før giftermålet havde Emilie Demant fået nær forbindelse med lapperne og havde bl. a. sin væsentlige del i fjældlappen Johan Turis kendte bog om rennomadernes liv. I ægteskabets første år drog hun og hendes mand gang på gang til Lapland, hvad der bl. a. førte til Hatts afhandlinger om den kunstige formning af barnehovedet hos lapperne og om lappiske slædeformer (1914), af hvilke den førstnævnte senere også udkom på engelsk (1915). Fru Hatt var ikke blot en stærk karakter, men

også betydeligt ældre end sin mand, hvad der gav sig udslag i det ikke ualmindelige forhold, at hun omfattede ham med en blanding af moderlig omsorg og nærmest blind beundring, som igen førte til en undertiden næsten grotesk og næppe altid lige heldig ærgerlighed på hans vegne.

Bortset fra studierne i Lapland har Hatt, der med årene blev en så fremragende udgraver, aldrig drevet etnografiske forskninger i marken. På dette felt holdt han sig til museer og biblioteker, og her kommer først og fremmest hans undersøgelser over arktiske dragtformer og den derpå grundede udredning af de circumpolare kulturlag i betragtning. En slags indledning hertil danner hans lille afhandling om garvemidler hos naturfolkene (1912), der imidlertid er vigtig, fordi den fremhæver noget væsentligt i hans syn på kulturudviklingen, nemlig at fremskridt foregår gennem små, nærliggende erfaringer, og at de ofte er resultatet af en motivforskydning — i dette tilfælde at anvendelsen af bark til garvning har sin rod i ønsket om at farve skindet. Hertil sluttede sig nu den overmåde vigtige disputats fra 1914 om de arktiske skinddragter og en mindre afhandling om mokkasiner samme år; den sidste blev to år senere udgivet på engelsk i udvidet form, hvorimod hovedværket om dragterne desværre aldrig er blevet tilgængeligt på noget verdenssprog.

Materialet til det var, foruden på Nationalmuseet i København, indsamlet under en rejse til museerne i Oslo, Helsingfors og Leningrad. Ældre etnografer havde i dragten først og fremmest set en funktion af omgivelserne og inddelt dens former efter klimabælter. Hatt gik derimod historisk til værks og søgte at aflæse de forskellige typers udvikling af deres snit. På denne måde førtes han til at opstille to dragtkomplekser. Det ene, der omfatter en fortil åben frakke afledt af kappen, bukser opstået af et skridtklæde og mokkasiner (i dette ords tekniske betydning), har sit centrum i Øst-Sibirien. Det andet kompleks består af en lukket skjorte udviklet af ponchoen tillige med bukser af et par mediant sammensyede leggings samt sålestøvler; denne gruppe har en delt udbredelse, dels østpå hos nogle stammer i det nordøstlige Asien, hos eskimoerne og en del indianerstammer, dels mod vest mere eller mindre fuldstændigt hos ostjaker, voguler og lapper. I den således tvedelte udbredelse ser Hatt et vidnesbyrd om, at denne dragtgruppe er den ældste og oprindeligt har haft et sammen-

hængende område, der siden er blevet sprængt ved indtrængen af det førstnævnte kompleks. Når ikke alle dettes bestanddele er nået lige langt, skyldes det, at de har forskellig tilpasningsværdi i forhold til de geografiske kår. Mindst udbredt er den åbne frakke, der er lidet egnet til et arktisk klima, videst derimod mokkasinen, der øjensynligt er særligt velskikket til brug i forbindelse med sneskoen.

Således bliver de to dragtkomplekser tillige udtryk for to store, circumpolare kulturlag. Det ældste ligger forud for sneskoens opfindelse, og om vinteren har man derfor på grund af skovenes dybe og løse sne været bundet til vandløb og havkyster, hvor man kunde fiske fra isen. Det yngste trin er betinget af sneskoen, som har medført intet mindre end en omvæltning i levevisen, fordi den gjorde det muligt at drive jagt også ved vintertid. De to lag kalder Hatt henholdsvis kyst- og indlandskultur, et par ikke helt heldige betegnelser, fordi de uvilkårligt leder tanken hen på havkyst i modsætning til fastland, hvad der i og for sig ikke behøver at karakterisere de pågældende kulturformer. Afgørende er det imidlertid, at Hatts værk har lagt grunden til en forståelse ikke blot af de arktiske dragters historie, men af hele den circumpolare kulturudvikling.

Linjen fra disputatsen førte han nu videre i de to af handlinger »Kyst- og Indlandskultur i det arktiske« og »Rensdyrnomadismens Elementer« (1916 og 1917, sidstnævnte også på engelsk 1919). I den første tager han stilling til Steensbys deling af eskimokulturen i et ældre, palæo-eskimoisk lag opstået i egnene vest for Hudson Bay, og et yngre, neo-eskimoisk udgået fra Alaska. Ud fra sin tidligere fremsatte opfattelse og af forskellige andre grunde — nogle holdbare, andre ikke — kommer Hatt til det modsatte resultat af Steensby: den ældste eskimo-kultur er en fortsættelse af »kystkulturen« og stammer fra Alaska, dens yngre form er påvirket af »indlandskulturen« og har sin rod nær Hudson Bay. Senere omfattende gravninger har til fulde bekræftet tilstedeværelsen af de to centre for eskimoisk kulturudvikling, men har desuden godtgjort, at denne har været langt mere indviklet, end man tidligere kunne ane, og at ingen af de to forskere har helt ret, men heller ikke helt uret.

I sin afhandling om rensdyrnomadismen fremhæver Hatt, at den er afhængig af kendskabet til snesko eller ski og derfor må

betragtes som det sidste udviklingstrin inden for den circumpolare kultur. Han følger udbredelsen af dens forskellige elementer og viser, at den må være vokset frem af anvendelsen af lokkedyr ved jagt på vildrener, hvorimod malkning og brugen af renen som lastdyr m. m. er kommet til senere ved lån fra sydligere naboer og uafhængigt af hinanden på to forskellige steder: hos lapperne i Skandinavien og hos de østsibiriske tunguser, der desuden har optaget rensdyrridning.

I 1919 blev Hatt ansat som underinspektør ved Nationalmuseet med fortrinsvis arbejde i den Etnografiske Samling — og dermed ophørte mærkeligt nok hans etnografiske produktion for lange tider. Virksomheden ved museet ledte ham efterhånden ind på den forhistoriske arkæologi, og efter at han 1923 tillige var blevet lektor i kulturgeografi ved Københavns Universitet, opslugte desuden geografiske arbejder en væsentlig del af hans interesser. De arktiske studier sagde han næsten helt farvel, selv om han endnu 1934 til den 5. Pacifiske Videnskabelige Kongres gav en kort fremstilling af sine tidligere resultater i forbindelse med en stillingtagen til de senere, af andre udførte forskninger. Da han 1932 for første og eneste gang besøgte Grønland, var det ikke med etnografiske formål for øje, men for sammen med Poul Nørlund og Mårten Stenberger at foretage udgravninger på Erik den Rødes gamle gårdtomt Brattahlíð. Selv bidrog han for øvrigt ikke til bearbejdelsen af det derved fremdragne materiale.

En slags overgang mellem hans etnografiske og arkæologiske virke hører dog hjemme i de første museumsår, idet han fra december 1922 til september 1923, til dels sammen med hollænderen J. P. B. de Josselin de Jong, udgravede gamle indianske bopladser i Vestindien, først på St. Thomas og St. Croix, senere på Santo Domingo. Af de spanske kilder fra opdagelsens tid fremgår det, at hovedmængden af øernes befolkning var arawaker, som oprindeligt var indvandrede fra Syd-Amerika; men allerede da var de på de Små Antiller mere eller mindre fortrængt af de krigerske cariber, der ligesom arawakerne havde deres oprindelige hjem på Syd-Amerikas fastland. De tidligere danske øer var desværre fuldstændigt forsømt af vore egne arkæologer, og den smule, der efter salget var gjort fra amerikansk side, var så dilettantisk, at det nærmest havde karakter af udplyndring. Beklageligvis nåede Hatt aldrig at foretage nogen endelig bearbejdelse af sine

resultater, men kun at skrive et par foreløbige beretninger. Langt den største del af hans materiale må henføres til de forholdsvis højt stående arawaker, hvorimod der ikke kan spores noget tegn på, at cariberne endnu havde fået fast fod hverken på de tidligere danske øer eller på Santo Domingo. Derimod fandtes ved Krum Bay på St. Croix rester af en hidtil ukendt, før-arawakisk kultur kendetegnet ved mangelen på lerkar undtagen i de allerøverste lag og ved rigelig anvendelse af rød okker som farvestof, mens arawakerne brugte plantefarver. Kun en enkelt gang vendte Hatt tilbage til sit vestindiske arbejdsområde, idet han til det bind af Nationalmuseets Skrifter, der blev udgivet ved den Etnografiske Samlings 100 års jubilæum 1941, skrev en afhandling om vestindiske helleristninger og godtgjorde deres magiske betydning.

Men ellers var det den danske arkæologi og geografien, der i de følgende år optog hans tid. Allerede tidligere havde han taget et kulturgeografisk æmne op til behandling, da han 1915, på grundlag af egne iagttagelser i Gudbrandsdalen, fremsatte den hypotese, at der var en sammenhæng mellem plovens opståen og kunstvandingen. Nu gjaldt arbejdet i første omgang det store værk »Jorden og Menneskelivet«, som han udgav sammen med Martin Vahl (I–IV, 1922–27). Som naturligt var, tilfaldt de kulturgeografiske kapitler Hatt, og uden at gå Vahls indsats, navnlig på det plantegeografiske område, for nær, tør det vel siges, at netop Hatts afsnit viser den mest selvstændige opfattelse forenet med klar overskuelighed.

I sin indledning om erhvervskulturen opstiller Hatt således en ny inddeling af agerbruget. Tyske forskere har skelnet mellem et lavere »hakkebrug« og et højere »plovbrug«, hvad der i hvert fald er uheldigt, eftersom gravestokken er mindst lige så udbredt som hakken i primitive dyrkningsformer, mens på den anden side begge redskaber anvendes i det mest intensive havebrug. Steensby satte grænsen mellem lavere og højere agerbrug ved overgangen fra midlertidigt dyrkede svedjer til varige, kunstvandede marker. Hatt derimod taler om halvagerbrug, hvor dyrkningen påhviler kvinderne, medens mændene endnu driver jagt, og helagerbrug, der er egentligt mandsarbejde, selv om kvinderne kan hjælpe til. Trods de forskellige kriterier falder dog Steensbys og Hatts inddelinger i praksis nogenlunde sammen; det er kun for forholdsvis få folkeslags vedkommende, at de afviger fra hinanden. Som

helhed må Vahls og Hatts regionalgeografiske håndbog betegnes som enestående i nordisk literatur, og den har endnu sin store værdi på mange punkter.

I de to år, der fulgte på afslutningen af dette arbejde, udkom endnu nogle geografiske afhandlinger af mindre omfang. Den ene, om »Menneskeracerne og deres Udbredelsesmuligheder« indeholder foruden en almindelig indledning om raceinddelingens principper en nøgtern vurdering af den hvide races muligheder for at klare sig i konkurrencen med den øvrige befolkning i områder som de Forenede Stater, Syd-Amerika og Syd-Afrika. En anden afhandling om europæiske kolonityper indgik som et afsnit i det store samleværk »Greenland«. Først på de to sidste af afhandlingens 14 sider er Grønland overhovedet nævnt, og man har nærmest det indtryk, at redaktionen har ønsket den, for at Hatts navn ikke skulle savnes i forfatterlisten.

Størst interesse har på en måde den tredje afhandling om begrebet »Mellemeuropa«, fordi man måske kunde vente i den at finde spiren til de anskuelser, der senere blev så skæbnesvangre for Hatts stilling. Det mærkelige er, at en sådan søgen er forgæves. Han understreger, at »Mellemeuropa« hverken fra et fysisk-geografisk eller et kulturgeografisk synspunkt er nogen naturlig helhed, og at dette begreb først og fremmest er anvendt af tyske geografer ud fra politiske drømme om et Stor-Tyskland. Langt rigtigere, geografisk set, er den østrigske sondring mellem et kontinentalt præget, ensartet, hovedsageligt østslavisk Øst-Europa og et stærkt leddelt Vest-Europa, adskilte fra hinanden ved et grænsebælte med mindre nationer som magyarer, čechere og polakker. Fra østrigsk side havde dette affødt en utopisk tanke om et slags Stor-Østrig, der kunde samle alle disse folkeslag i een stat. Den led endeligt skibbrud under 1. verdenskrig, og i stedet for var en række nationalstater opstået. Hatt peger på de deraf opståede spændinger og fremhæver, at »alle europæiske Krige siden 1871 er begyndt i denne Farezone« — og for den sags skyld gentog dette sig jo i 1939. Videre udtaler han, at »den værste Hindring for den politiske Mellemeuropa-Idé er den Kendsgerning, at Mellemeuropa allerede en Gang har vist sig ude af Stand til at hævde sig militært mod sine Fjender. Prøven blev aflagt i Verdenskrigen« (d. v. s. 1914—18). Imod de tre kæmperiger de Forenede Stater, det Britiske Imperium og Sovjetunionen vilde et tysk eller tysk-

ungarsk-vestslavisk Mellemeuropa aldrig kunne stå sig. De senere begivenheder gav ham ubetinget ret — men da havde hans eget standpunkt forandret sig.

I 1929 blev Hatt udnævnt til professor i kulturgeografi ved Københavns Universitet og forlod dermed Nationalmuseet; men samtidigt begyndte hans egentlige arkæologiske periode. Den skal ikke omtales her; kun skal det nævnes, at han i sin afhandling om ejendomsretten til dyrket jord (1939) påviste, at det jordfællesskab, vi kender her hjemme fra det 18. århundrede, ikke er noget oprindeligt, og i lyset af etnografiske eksempler kunne han hævde, at såvel fælleseje som særeje til jord er ældgamle foreteelser.

Imidlertid ophørte hans geografiske forfatterskab ikke, nu kun drejet i politisk-geografisk retning. Således tog han i en afhandling 1934 til orde mod en nordisk toldunion, der efter hans mening ville stille sig i vejen for en nødvendig vareudveksling med andre lande og ikke hjælpe dansk landbrug. I nogle småbøger og artikler behandlede han desuden æmner som »Stillehavsproblemer« (1936), »Afrika og Østasien« (1938) og »Sydamerika, Fremtidens Verdensdel« (1939). Det hang sammen med, at han efterhånden var blevet en stærkt anvendt foredragsholder i radioen, hvor han drøftede spørgsmålene på en fuldt ud saglig måde. Hans synspunkt var rent geografisk, og man har ikke indtryk af, at det politiske som sådant lå ham stærkt på sinde.

På denne baggrund er det yderst vanskeligt at fatte Hatts holdning under den tyske besættelse, og vanskeligheden er selvfølgelig ikke mindre, når man, som den der skriver disse linjer, aldrig har stået ham personligt nær. Eet må kraftigt understreges: nazist eller jødefjende hverken var eller blev han, og så meget mere uforståelig var hans indstilling over for tysk ensrettethed og brutalitet. I sin nekrolog over Hatt i Københavns Universitets festskrift 1960 gør C. G. Feilberg gældende, at han ud fra troen på en tysk sejr mente, at man kunne opnå bedre kår for dansk åndsliv og erhverv, når man til en vis grad gik ind på tyskernes tankegang. Muligvis er der noget rigtigt i denne formodning, skønt den tanke, at Tyskland skulde vinde krigen, er i så afgjort modsætning til den tvivl, Hatt selv tidligere havde ytret herom. Utvivlsomt spillede dog også rent følelsesmæssige bevæggrunde en rolle, for trods al videnskabelig nøgternhed var Hatt i høj grad et stemningsmenneske. Fra sin ungdom nærrede han den stærkeste modvilje

mod amerikansk ånd, og skønt selv individualist til fingerspidserne stod han også ret fremmed over for britisk tankegang. Med Frankrig havde han aldrig nærmere forbindelse. Og hertil kom ikke mindst frygten for russerne, hvad besættelsesmagten ikke var længe om at benytte sig af. Da så yderligere hans venner efterhånden trak sig tilbage fra ham som følge af en række nu bedst glemte foredrag i den tysk kontrollerede radio, gled han som en slags reaktion herimod helt over i den tyske lejr. Efter kapitulationen blev han ved tjenestemandsdømstolen 1947 fradømt sit professorat, men beholdt fuld pension. Mod denne doms retfærdighed kan der næppe rejses indsigelse; men hos Hatt affødte den en varig bitterhed; i adskillige år deltog han ikke i vort selskabs møder.

Hatts videnskabelige virksomhed standsedes dog ikke. Geografien opgav han ganske vist, men til gengæld fortsattes hans arkæologiske og etnografiske produktion. Hans sidste arbejde, en beskrivelse af erhvervskulturen hos de ikke-europæiske folkeslag i bogen »Plough and Pasture«, som han udgav sammen med den engelske arkæolog E. C. Curwen (1953), er i hovedsagen en udvidet oversættelse af de tilsvarende afsnit i »Jorden og Menneskelivet«; men ellers fulgte han nye baner.

Han havde hidtil holdt sig fra folkløristiske æmner; men i en afhandling om asiatiske indflydelser på amerikanske myter (1949) fulgte han nu udbredelsen til den nye verden af talrige asiatiske sagnmotiver, af hvilke mange er så særprægede, at de ikke kan tænkes opstået to forskellige steder uafhængigt af hverandre. Som rimeligt er, finder han dem mest i det nordvestlige Nord-Amerika; men adskillige kan spores lige til Syd-Amerika.

Som en slags fortsættelse heraf kan man betragte den store afhandling om »kornmoderen« i Indonesien og Amerika (1951). Mange steder i den sidstnævnte verdensdel forekommer myter, i følge hvilke majsens først er fremkommet ved, at en kvinde har gnedet sit eget legeme; hun enten dræbes eller ofrer sig selv, og majs spirer derpå frem af den døde krop. Tilsvarende myter findes om risens hos forskellige stammer i det sydøstlige Asien, om yamsplanten nogle steder på Ny Guinea o. s. v. Disse ganske specielle forestillinger kan kun forklares ved at antage en forbindelse, og det samme gælder visse andre agerbrugsmyter fra begge sider af Stillehavet. Hatt er her inde på tanken om en transpacifisk

kultursammenhæng, som tidligere var blevet skarpt afvist af så at sige alle etnografer og arkæologer, men som i nyere tid med held er blevet hævdet især af østrigeren R. von Heine-Geldern for den amerikanske metaltekniks og adskillige kunstmotivers vedkommende. Hatts sagnforskning kan dog her kun opfattes som det første skridt til løsning af et langt mere omfattende problem. Især må hele den asiatisk-oceaniske mytekreds udvides med henblik på forestillingerne om, hvad man med et fra Ny Guinea hentet ord plejer at kalde Dema-væsnerne, d.v.s. kvinder — sjældent mænd — hvis drab bringer døden ind i verden, men som derved også bliver ophav til kulturplanter og forplantning i det hele taget.

I december 1958 mistede Hatt sin hustru. Det var et hårdt slag, som den nu ensomme mand aldrig rejste sig helt efter, og kun godt et år senere, den 27. januar 1960, afgik han selv ved døden efter nogen tids sygdom. Det er som etnograf og arkæolog mere end som geograf, at hans navn vil blive stående. I hans mangesidige begavelse var der en kunstnerisk islæt, der fik ham til at forsøge sig både som novelleforfatter og digter. Denne hans levende fantasi lod ham øjne sammenhænge og forbindelser, der kom hans kulturhistoriske forskning til gode; men hans omfattende viden og samvittighedsfuldhed hindrede ham på den anden side i at slutte sig til de ofte letsindige hypoteser, der nogle steder har bidraget til at bringe den historiske etnografi i vanry. Hatt tilhørte ikke nogen bestemt »skole«, hvis resultater var mere eller mindre givne på forhånd. Som den fremragende og alsidige kulturforsker vil vi bevare hans minde.

II

GUDMUND HATTS INDSATS I DANSK ARKÆOLOGI

Af **Therkel Mathiassen.**

Det vakte nogen overraskelse, da Gudmund Hatt i 1919 søgte en ledig stilling ved Nationalmuseets 1. afdeling. Stillingen havde hidtil været besat med en arkæolog, Sophus Müllers svigersøn C. A. Nordman, senere direktør for Finlands Nationalmuseum, som nu søgte tilbage til sit fædreland. Der optrådte tre ansøgere til stillingen: Foruden Hatt en historisk-studerende, der endnu ikke havde taget sin afsluttende eksamen, og jeg selv, som var cand. mag. i naturhistorie og geografi; Hatt var på dette tidspunkt også cand. mag. i naturhistorie og geografi og havde desuden taget doktorgraden på sin afhandling om arktiske skinddragter. Første afdelings almægtige direktør Sophus Müller vilde ikke have en naturfagsmand; han havde haft besvær nok med den dygtige, men stejle Sarauw, som han tilsidst fik afskediget. Så var der tilmed det, at Hatts meget temperamentsfulde frue engang havde været hos Sophus Müller og sagt ham sin mening om forskelligt. Resultatet blev, at Sophus Müller indstillede studenten. Men her gik ministeriet efter forskelligt pres udefra direktøren imod og ansatte Hatt: man kunde ikke ansætte en student, når der var en doktor, der søgte, og tilmed når denne doktors fag var etnografi og den etnografiske samling på dette tidspunkt hørte under 1. afdeling. Til gengæld opnåede Sophus Müller at ministeriet oprettede en ny stilling, hvori studenten — som imidlertid var blevet kandidat — blev anbragt uden at stillingen blev opslået.

Hatt blev således inspektør ved Nationalmuseets 1. afdeling og måtte deltage i dennes forskellige arbejder, også udgravninger. Sophus Müller forsonede sig iøvrigt efterhånden med Hatt: som han engang senere sagde til mig: Han er en stivstikker, denne Hatt, men han er nu ikke så tosset! En stor kompliment fra denne kritiske og bidske mand! Da Sophus Müller i 1921 gik af og

museet blev omorganiseret, blev Hatt som naturligt var knyttet til Etnografisk Samling. Men dengang deltog Etnografisk Samlings personale i 1. afdelings markarbejder, noget, der desværre er holdt op; thi det var sundt for begge parter med denne vekselvirkning. Hatt måtte således stadig grave for 1. afdeling. Arbejdet interesserede ham; men iøvrigt følte han sig ikke tiltalt af forholdene ved afdelingen, som da lededes af inspektør Neergård. Som han engang udtrykte sig overfor mig: Hvis man skal begå sig i 1. afdeling, må man enten lade sig træde under fødder eller omgive sig med pigge; jeg foretrækker det sidste.

Hatt deltog i mange forskellige slags gravninger af køkkenmøddinger, moseboplads, høje, jernalderboplads, og alt gik han op i med stor energi. Jeg husker en udtalelse, han kom med, da han havde deltaget i udgravningen af bopladsen i Holmegårds Mose: Der stod inspektør . . . og trippede ovenfor tørvegraven og sagde, at der var to kulturlag; jeg sprang på hovedet ned i graven og kunde snart fortælle ham, at der kun var eet.

Hatt fandt sig dog snart et speciale: Jernalderens boplads og hustomter, og hans arbejde dermed blev banebrydende. Museets personale havde ved udgravninger af sådanne boplads følt sig for bundne af kvadratmetersystemet: Objektet inddeles i kvadratmeter og disse undersøges lagvis. Det er en metode, der er udmærket, når det drejer sig om moseboplads eller køkkenmøddinger; men når der på en boplads er stenlægninger, stolpehuller og andre konstruktioner, vil denne metode let hakke objektet i stykker, så man mister overblikket. Hatt indførte nu en ny og bedre udgravningsmetode: Han dækkede af, kørte først al overjorden bort ned til det urørte kulturlag eller undergrunden, så han havde en stor flade afdækket på een gang; derved blev han i stand til at se de stenlægninger, stolpehuller, brandspor, farvenuancer o. s. v. som er så nødvendige, hvis man skal kunne tyde objektet. Når husets udstrækning var konstateret, blev alt indmålt efter en målelinie, parallel med dets længderetning, og så kunde man grave sig ned, lag for lag.

Hatt fik nye, vigtige resultater frem ved disse gravninger, og arbejdet interesserede ham så stærkt, at han fortsatte dermed, finansieret af Carlsbergfondet, efter at han i 1929 var blevet professor i kulturgeografi ved Universitetet, ja lige til sine sidste år. Han var på sine gravninger en streng arbejdsgiver, der krævede

meget af sine medarbejdere, blandt hvilke særlig skal nævnes de nuværende professorer Steensberg og Feilberg, dr. Helbæk og museumskonsulent Halkjær Kristensen; men Hatt sparede sandelig heller ikke sig selv.

I 1928 påbegyndte Hatt publiceringen af sine jernalderbopladsundersøgelser med afhandlingen *To bopladsfund fra ældre jernalder i Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, hvor en række af hans efterfølgende undersøgelser fandt plads. Denne første afhandling omhandlede bopladserne ved Solbjerg på Mors og Tolstrup i Himmerland, begge fra keltisk jernalder og med husformer af den type, der viste sig at være så almindelig i Jylland, rektangulære huse med tykke græstørvægge, to rækker indvendige, tagbærende stolper, beboelsesrum med ildsted i vestenden og stald i østenden; allerede her påviste han det vigtige træk, at de stenlægninger, man så hyppigt finder på jernalderbopladserne, ikke findes inde i husene, men udenfor disse, som en brolægning, navnlig udenfor indgangsdørene.

Nu fulgte afhandlingerne slag i slag: 1930: *Fredsø-huset på Mors fra yngre romersk jernalder*. 1935: *Den fattige hustomt ved Troldtoft i Vestjylland fra keltisk jernalder*, og samme år, i *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, en foreløbig beretning om hans gravning på den store romersk jernalders boplads ved Ginderup i Thy, hvor allerede Hans Kjær havde foretaget langvarige gravninger, men som aldrig er blevet fyldestgørende publiceret. 1938: Den foreløbig vigtigste af Hatts arkæologiske afhandlinger, omhandlede en hel række bopladser i Himmerland: Skørbæk, Østerbølle, Års, Engelstrup, Malle Hede og Malle Degnegård. Ved Skørbæk og Østerbølle blev hele landsbyer afdækket og i forbindelse dermed agerfelter, brønde og, ved Østerbølle, en gravplads, alt fra ældre romersk jernalder. I 1942 fulgte, i et svensk tidsskrift, bopladsen i Sønder Bork Mærsk, hvor han påviste, at der havde været en havstigning, som havde dækket kulturlaget med klæg, efter bebyggelsen. Så kom i 1953 i *Acta Archaeologica* bopladsen ved Nørre Rødklit på Holmsland (ældre romertid) og i 1957 den vigtige boplads Nørre Fjand ved Nissum Fjord i Videnskaberne Selskabs Skrifter, en langvarig bebyggelse gennem keltisk og romersk jernalder med talrige hustomter; ialt blev der fundet spor af 55, liggende tildels ind over hinanden; det har været en landsby, der har ernæret sig dels af landbrug, dels af fiskeri.

I Acta kom dernæst i 1958 bopladsen ved Oksbøl, en af de få bopladser, vi har fra germansk jernalder, og, efter hans død, de mærkelige kælderlignende konstruktioner ved Bækmojen nær Frederikshavn og bopladsen Mariesminde ved Vestervig.

Også på et andet felt har Hatt gjort en grundlæggende indsats: Det er angående oldtidsagre, ældre jernalders agerfelter, som han har påvist og undersøgt; foruden i en række mindre artikler i de amtshistoriske årbøger har han sammenfattet sine resultater i to store afhandlinger, *Prehistoric Fields in Jutland* i Acta 1931 og *Oldtidsagre i Videnskabernes Selskabs Skrifter* 1949.

Man havde nok kendt disse gamle agre, der nu oftest lå i hede, før Hatts undersøgelser; Sophus Müller omtaler i sine *Vendsyssels Studier* forekomsten på Rødlandshede i Øster Han Herred og anvender som den første betegnelsen oldtidsagre; men nogen grundigere undersøgelse og forsøg på datering var ikke foretaget. Med en kolossal energi gennemsøgte Hatt alle større hedestrækninger i Jylland og påviste og opmålte ikke mindre end 114 forekomster, foruden 3 i skove på øerne. Disse felter er firkantede, ofte af ret uregelmæssig form, omgivet af lave volde, »digevoldinger«, eller, på skrånende terræn, af terrassekanter. De er øjensynlig fremkommet ved dyrkning med oldtidens primitive plov, arden, der ikke havde muldfjæl og derfor ikke kunde vende jorden, men kun kradse op i den, hvorfor man måtte pløje på kryds og tværs. Digevoldingerne repræsenterer de udyrkede strimler mellem agrene, hvor man lagde sankesten og andet affald og hvor den vilde vegetation kunde fastholde sand fra sandflugt, så der efterhånden dannedes disse lave volde. En vigtig ting, som Hatt påviste, var at disse agre tydede på privat ejendomsret til jord, ja i nogle tilfælde kunde man se, at større agerfelter ved tværvolde var delt i flere, antagelig ved arvedeling.

Hatt foretog mange gravninger, navnlig tværsnit i voldene, og ved hjælp af fundne lerkarskår kunde han datere de fleste af dem til keltisk jernalder, dog nogle til romersk jernalder. Tilmed lå flere af disse agerfelter i tilknytning til ældre jernalders bopladser, således ved Skorbæk, hvor hele landsbyen med dens agermarker var bevaret i en hede, der nu for største delen er fredet. En af de største forekomster, på Øster Lem Hede i Vestjylland, lykkedes det Hatt at få fredet, idet en mand fra egnen, læge Anders Toft, købte hele arealet og skænkede det til Nationalmuseet. På en af ager-

forekomsterne, på Fogstrup Hede ved Silkeborg, påviste Hatt spor af en primitiv jernudvinding, publiceret i *Årbøger* 1936.

I 1937 sammenfattede Hatt sine hidtidige undersøgelser over ældre jernalders boliger, landsbyer og agerdyrkning i sin fortrinlige populære bog *Landbrug i Danmarks Oldtid*; men iøvrigt har han jævnlig gjort det bredere publikum bekendt med sine resultater gennem artikler i *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* og i de amtshistoriske årbøger. I 1953 skrev Hatt i *Anthropological Papers of the University of Alaska* en afhandling om agerbrugets stilling i den atlantiske del af det nordlige, subarktiske område. Hatt vandt sig mange venner rundt omkring i landet; man beundrede den ildhu, hvormed han gik op i sit arbejde, selv om nogle måske nok i begyndelsen blev lidt stødt over hans noget fremfusende væsen.

Det var naturligt nok den kulturgeografiske side af arkæologien, der interesserede Hatt og hvor han gjorde sin store indsats. Detaillerne interesserede ham mindre; indgående studier over den fundne keramik foretog han ikke, ud over, hvad der var nødvendig for dateringen. Nej, det var de store kulturhistoriske linier, han dyrkede: Husene, landsbyen, agerdyrkningen, kreaturholdet, samfundsopbygningen og det liv, der levedes i disse landsbyer. Alt hvad der kunde tænkes at have indflydelse herpå blev taget i betragtning, jordbund, terræn, klima, plantevækst, dyreliv. Det var geografen, der gik ind i arkæologien og derved gav den en tiltrængt fornyelse og et godt skub fremad, netop på felter, som hidtil kun havde været lidet dyrket i dansk arkæologi. Her vil Hatts navn altid blive stående som en af banebryderne. Skal vi ære hans minde!

Fortegnelser over Hatts videnskabelige værker findes i *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab 1959* (Aarhus 1959), s. 241 f. og *Folk. Dansk Etnografisk Tidsskrift* (København 1960) bd. 2, s. 131 f.